

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

6

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė

Artūras Dubonis

6

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2018

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė	9
----------------	---

Straipsniai

Laimontas Karalius

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas	11
Types of the Grand Duchy of Lithuania Chancellery Books (1522–1540): Changes and Continuity. <i>Summary</i>	61

Darius Baronas

Pirmieji Vilniaus pranciškonų geradariai: 1522 m. Žygimanto Senojo privilegijos tyrimas	65
The First Patrons of Vilnius Friars Minor Conventual: A Study of King Sigismund the Old's Charter of 1522. <i>Summary</i>	100

Mindaugas Klovas

Privačios fundacijos ir donacijos stačiatikių cerkvėms bei vienuolynams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	101
Private Foundations and Donations to Orthodox Churches and Monasteries in the Grand Duchy of Lithuania in the Late 14th–early 16th Century. <i>Summary</i>	141

Karolis Čižauskas

Didiko valdžia, humanistai ir raudonas vaškas: Mikalojaus Radvilos suteiktis žemioniui Jonui Slavskiui	143
A Nobleman's Rule, Humanists and Red Wax: Mikalojus Radvila's Grant to Landowner Jan Sławski. <i>Summary</i>	170

Darius Antanavičius

Nežinomos XVI a. vidurio Kauno miestiečių apeliacijos valdovo teismui, įrašytos Lietuvos Metrikos Palenkės vaivadijos knygoje	173
The Unknown Appeals of the mid-16th Century Kaunas Citizens to the Assessors' Court and the Court <i>in Relationibus</i> in the So-called Voivodeship of Podlachia Books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	225

Darius Vilimas

Iš Kauno pavieto žemės teismo kasdienybės. Pavieto vazniai XVI a. pabaigoje	227
Everyday Matters in Kaunas Powiat Land Court. Powiat Voznys in the Late 16th Century <i>Summary</i>	248

Inga Ilarienė

Viešųjų notarų veikla Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijose XVI a.	251
Activities of Notaries Public in the Dioceses of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th Century. <i>Summary</i>	307

Tomas Čelkis

Kirviu ir kaltu: nekilmingųjų ženklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose	309
With an Axe and a Chisel: Signs of the Base-Born People in the Grand Duchy of Lithuania Sources of the 15th–16th Century. <i>Summary</i>	332

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo tribunolo raštvedyba: bylų registrų knygos	333
Record Keeping of the Supreme Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania: Case Registration Books. <i>Summary</i>	358

Publikacija*Jonas Drungilas, Mindaugas Šinkūnas*

1680 m. lietuviška priesaika dėl Svobiškio dvaro žemių	359
--	-----

Recenzijos

<i>Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae</i> , parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Joniškis: Žiemų pradas „Simkala“, 2014. – 36 p.	
<i>Sėlos aktai = Acta Seloniae</i> , parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas „Simkala“, 2015. – 64 p. (<i>Darius Baronas</i>)	369
A. И. Груша, <i>Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)</i> , Минск: Беларуская навука, 2015. – 465 с. (<i>Mindaugas Klovas</i>)	374
<i>Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века</i> , подготовили А. Л. Хорошкевич (отв. ред.), С. В. Полехов (зам. отв. ред.), В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015. Т. 1 – 851, [12] с.; Т. 2 – 520, [2] с.; илл.; 6 генеал. табл.; 2 кар. (<i>Vita Diemantaitė</i>)	381
Santrumpos	385
Apie autorius	387
Autoriams	389
Guide for Authors	393

IŠ KAUNO PAVIETO ŽEMĖS TEISMO KASDIENYBĖS. PAVIETO VAZNIAI XVI A. PABAIGOJE

Darius Vilimas

Lietuvos istorijos institutas

Naujų savivaldžių pavietai žemės teismų darbo pradžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje galima laikyti 1565–1566 m. sandūra. Tų teismų įsteigimas sutapo su galutiniu Antrojo Lietuvos Statuto priėmimu 1566 m. pradžioje. Kiekvieno pavieto žemės teismą sudarė formaliai iš keturių kandidatų siūlomas ir valdovo iš jų pasirinktas žemės teisėjas, žemės pateisėjis ir žemės raštininkas. Žemės raštininkas pats knygų netvarkė, tik prižiūrėjo raštvedybą, kontroliavo kelių djakų arba paraštininkų *подписок* darbą. Pavietai žemės ir pilies teismai negalėjo funkcionuoti be vaznių. Vazniai talkino teismams, jie atliko teismo vykdytojų funkcijas. Jų funkcijos pirmąkart nusakytos ALS IV skirsnyje, ten yra ir priesaikos tekstas¹. ALS vaznio pareigos aptariamose trijuose², Trečiajame Lietuvos Statute – keturiuose paragrafuose³. Vaznius rinko pavieto seimelio bajorai iš nepriekaištingos reputacijos vietinių sėšlių bajorų, tvirtino vaivada⁴. Vaznys turėjo prisiekti. Teismo ar administracijos

¹ *Статут Вялікага Княства Літоўскага 1566 года*, Мінск, 2003, розд. IV, § 4–6, p. 99–101.

² ALS IV skirsnio § 4: „Apie vaznio urėdą ir jo priesaiką“, žr. *Велікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, т. 3, Мінск, 2010, p. 498; IV skirsnio § 5: „Vaznio kompetencija ir urėdas“ (ten pat, p. 498–499); IV skirsnio § 6: „Vaznio užpuolimas arba teismo šaukimų iš jo atėmimas“ (ten pat, p. 499).

³ TLS IV skirsnio § 8: „Apie vaznio urėdą ir jo priesaiką“ (ten pat, p. 588); IV skirsnio § 9: „Vaznio kompetencija ir urėdas“ (ten pat, p. 588–589); IV skirsnio § 10: „Vaznio darbo apmokėjimas“ (ten pat, p. 589); IV skirsnio § 11: „Vaznio saugumas jo darbo metu, taip pat apie su juo esančius liudininkus“ (ten pat, p. 589–590).

⁴ Tik keletas vaznių skyrimų Kauno paviete: 1583 m. sausio 17 d. vaznio Jurgio Vaitiekaičio pareiškimas, kad jis skirtas Trakų vaivados (1582 m. spalio 15 d.) Stepono Zbaražskio, žr. Kauno žemės teismo knyga (toliau – ŽTK) Nr. 3 (1581–1583), Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, fondas Nr. 7, b. 28a, l. 540–540v; 1584 m. birželio 3 d. įrašytas Jono Saibuto skyrimas vazniu Kauno seimelyje ir vaivados S. Zbaražskio patvirtinimo raštas (1584 m. balandžio 23 d.), žr. Kauno ŽTK Nr. 4 (1583–1584), VUB RS, f. 7, b. 27, l. 268–269. Daugiau skyrimų vazniais aptinkame M. Radvilos Našlaitėlio darbo Trakų vaivada metais, jų skyrimai Kaunui išlikę nuo 1595 m., žr. Trakų vaivadijos reikalų metrika (1591–1604), Archiwum Głównie Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłów, dz. II, kn. 4:

pavedimu, suinteresuoto asmens prašymu arba savo iniciatyva vaznys išvežiodavo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo, didžiojo kunigaikščio ir paviatų teismų šaukimus bei kitus su teismu, karo tarnyba ir valstybės valdymu susijusius dokumentus, supažindindavo bylą laimėjusį asmenį su priteisto turto valdymu vykdant teismo sprendimą, padėdavo bylą laimėjusiai šaliai išieškoti priteistas sumas, sulaikydavo ir atvesdavo į teismą kaltinamąjį, prižiūrėdavo tvarką teisme, kviesdavo laukiančius pas teisėją, prisaikdindavo besibylinėjančius ir priesaikos pagalbininkus, dalyvaudavo sudarant sutartis, patvirtindavo šalies neatvykimą į teismą dėl pateisinamų priežasčių, apžiūrėdavo teisės pažeidimo vietą, nustatydavo padarytos žalos ir žaizdų dydį, išduodavo nukentėjusiajam raštą, kurio pagrindu jis galėdavo kreiptis į teismą ir pradėti bylinėjimąsi, pateikdavo nukentėjusiųjų skundus teismo raštininkui įrašyti į teismo knygas ir kita. Procesinius veiksmus jis atlikdavo kartu su iš vietos patikimų bajorų pasirinktais dviem (ar daugiau) kviestiniais liudininkais. Kiekviename paviete buvo po vieną vyriausiąjį vaznį, vadinamą generolu. Jį taip pat rinkdavo bajorai iš savo tarpo pavietų seimelyje, jis buvo prisaikdinamas, bet tvirtinamas valdovo. Generaliniai vazniai jau privalėjo būti raštingi. Už savo darbą vazniai gaudavo nustatytą statutinį atlygį, o jo negavę, nepamiršdavo jo išsireikalauti⁵. Iki vaznio pareigų skyrimo jo funkcijas teismuose atlikdavo vižas⁶, vėliau vižo pareigybės išliko privačiuose arba neteisminiuose valdovo dvaruose. Apie vaznius jau rašyta⁷,

„METRYKA SPRAW WOIEWODSTWA TROCKIEGO GDY JASNIE OSWIECIONE XIĄZE PAN MIKOLAY CHRZYSTOPH RADZIWIŁ, ...WOIEWODĄ TROCZKIEM BYŁ“. Iki 1600 m. išlikę 7 Kauno vaznių skyrimai: 1595 m. Valentino Chabovskio (ten pat, p. 97–98), Motiejaus Bagdonaičio (ten pat, p. 98–100), Kristupo Moguto (ten pat, p. 100–101), Valentino Bublevičiaus ir Stanislovo Povilaičio (ten pat, p. 104–106), 1598 m. Jono Venclovaičio (ten pat, p. 124), 1600 m. Jono Urbonavičiaus (ten pat, p. 184–186).

⁵ Tokie priminimai nedažni, bet pasitaiko: Kaune 1566 m. rugsėjo 11 d. vaznys Laurynas Petraitis pareiškė, kad rugsėjo 2 d., pirmadienį, Žeminių miestelyje Šymkos Senkavičiaus namuose bajoras Andrius Ambrozaitis, dalyvaujant vazniui, davė priminimo raštą iš žemės teismo Andriui Bodunavičiui, kad jis su sūnumi išsiaiškintų dėl jo žmonos sumušimo. Perskaitęs raštą prieš Andrių, vaznys iš Andriaus Ambroziejaičio paprašė užmokesčio, grašio *доходу своего гроша*, tas mokėti nenorėjo. Todėl jis raštą pasilaikė, vėliau per Mergelės Marijos gimimo dieną vis dėlto grašį vazniui atidavė Žemiuose, pats rašto paimti nenorėjo, žr. Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, l. 106–106v.

⁶ *Велікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, t. 1, Мінск, 2005, p. 460; *Кароткі гістарычны слоўнік беларускай мовы*, Мінск, 2015, p. 97.

⁷ K. Avižonis, *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas, 1940, p. 248–249; K. Avižonis, „Šauklys, arba vaznys“, *Rinkiniai raštai*, t. 4, Vilnius, 1994, p. 168–169; A. Janulaitis, *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII amžiuje. Jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime*, Kaunas, 1927, p. 61–62; J. Machovenko, *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Diskusiniai klausimai*, Vilnius, 2007, p. 92–100; J. Machovenko, „Vaznys, kaip teismo antstolio pirmtakas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, *Teisė*, t. 50, 2004, p. 94–105; J. Machovenko, „Vaznys, šaukūnas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 24, Vilnius, 2013, p. 751; S. Vansevicius, „Vaznys, šaukūnas“, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4, Vilnius, 1988, p. 471.

Kauno pavieto realijas yra aptarusi R. Ragauskienė, ji mini ir įdomiausią istoriją apie vaznį – tėvažudystę⁸.

Visuose naujuose teisiniuose pavietuose buvo nuo kelių iki keliolikos vaznių. Pavyzdžiui, 1569–1588 m. Upytės paviete buvo 8–9 vazniai⁹, o pirmojoje Kauno žemės teismo knygoje (1566–1567) minima 10 vaznių¹⁰. Teismo knygoje jie įvardijami skirtingai. Štai Žemaitijoje jie dažnai priskiriami kokiam nors valsčiui (kartais dviem), Kauno ar Trakų pavietų vazniai vadinami konkrečios apygardos (*округа* ir *коло*) vazniais, kas maždaug atitinka valsčių, bet dažniausiai vazniai vadinami tiesiog to pavieto vazniais nenurodant jo aptarnaujamų teritorijų. Kadangi žemės teisme teisdavosi ir Lietuvos totoriai, turintys bajorų teises, būta ir totorių vaznių. Pavyzdžiui, tokie vazniai minimi Gardine XVI a. pabaigoje¹¹.

Tyrimo dalykas ir chronologija

Tyrimui pasirinktas Kauno pavietas. Administracinė LDK 1565–1566 m. reforma, stambinusi pavietus, prie jo prijungė keletą smulkesnių valsčių-pavietėlių. Juodraštinis to meto pavietų ribų aprašas iš LM pažymi, kad prie Kauno turi būti prijungtos šios „vėliavos“ (t. y. valsčiai): Darsūniškių, Birštono, Punios ir Stakliškių¹². Tame pačiame dokumente minimos ir numatytos dvi žemės teismų darbo vietos – Kaune ir Punioje, ir net 4 teismo sesijos per metus. Kauno pavietas liko vienu iš keturių (Trakai, Gardinas, Kaunas, Upytė) Trakų vaivadijos pavietų, įsiterpęs tarp Žemaitijos vakaruose, Upytės pavieto šiaurėje ir Trakų pavieto rytuose. Pietvakarinėje savo dalyje jis neplačiai siekė Prūsiją dab. Vilkaviškio rajono ir Lenkijos Vyžainių valsčiaus sankirtų rajone ties Vyštyčio ežeru, ten, kur dabar susikerta dab. Lietuvos, Lenkijos

⁸ R. Ragauskienė, *Karališkojo Birštono praeitis. Istorinė raida iki XIX a.*, Vilnius, 2004, p. 87–88.

⁹ D. Vilimas, „Upytės pavieto žemės teismo elitas ir žemės teismo kasdienybė“, *Iš Panevėžio praeities. Upytės žemei 750 metų. Konferencijos pranešimai. Panevėžys, 2004 09 14*, Panevėžys, 2004, p. 87.

¹⁰ Tai Laurynas Petraitis, Jurgis Venckaitis, Jurgis Andrijonaitis, Jurgis Mykolaitis, Valentinas Jonaitis, Petras Stanislovas Tašlykas [Tašlykaitis], Petras Jackaitis, Jonas Jokūbaitis ir Petras Jokūbaitis.

¹¹ Gardine 1597 m. spalio 22 d. aktuotas totorių vaznio Kulzimano Arazovičiaus kvitas, nurodantis, kad Lososnos totorių atamanas Aisa Murzičius ir jo brolis Fursas perdavė totoriui Achmetui Buzunovičiui žemės sklypą Lososnos dvare, žr. Gardino ŽTK Nr. 15 (1597), Национальный исторический архив Беларуси, f. 1755, ap. 1, b. 15, l. 457–458; 1600 m. birželio 12 d. Gardine parodytas totorių vaznio Kulzimano Arazovičiaus raštas apie kun. Murtazos Boguševičiaus perduotus valdyti sklypus žemioniui Andriejui Gniavinskiui, žr. Gardino ŽTK Nr. 16 (1599–1601), f. 1755, ap. 1, b. 16, l. 640v–641.

¹² Русская историческая Библиотека, т. 30, Юрьев, 1914, p. 885.

ir Karaliaučiaus krašto sienos. Pavietas plėtėjančia į pietvakarius juosta driekėsi nuo Kėdainių (priklausiusių Žemaitijai) šiaurėje iki Vyštyčio pietuose. Jo plotis didėjo nuo 10 km jo šiaurėje iki beveik 130 km jo pietvakariuose. Pavieta ilgis nuo šiaurinio iki pietinio pavieto pakraščio siekė maždaug 140 km, jis buvo mažiausias iš šios vaivadijos pavietų ir užėmė maždaug 6 045 km² plotą¹³. Apžvalgos chronologinės ribos – paskutinysis XVI a. amžiaus trečdalis, 1566–1600 m., nors paskutinią nagrinėjama knyga įžengia ir į 1601 m. Mus dominančių šio laikotarpio rankraštinių žemės teismo knygų Kaune išliko dešimt. Jos, net ir atmetus bekaralmečius, nesudaro vientiso chronologinio įrašų masyvo. Visos rankraštinės knygos saugomos VU bibliotekos Rankraščių skyriuje (fondas Nr. 7) ir bus tyrimo objektu.

Pirmųjų vaznių skyrimai Kauno paviete neišlikę. Gali būti, kad jie buvo paskirti kartu su pirmąja poreforminių žemės teismų sudėtimi 1566 m. pradžioje, kaip tai nutiko, pavyzdžiui, Slanimo paviete¹⁴, kur 1565 m. birželio 1 d. paskirti ir 8 pavieto vazniai. Bet gali būti, kad ir vazniai buvo „paveldėti“ iš ikireforminio teismo vižų (pirmosios Kauno žemės teismo knygos pradžioje nėra jokių vaznių skyrimų, bet vazniai jau dirba nuo pirmųjų jos puslapių)¹⁵. Pačių vaznių įrašai šiose knygose sudaro nedidelę dalį. Pažymėtina, kad bėgant metams ir tobulėjant teismo raštinių darbui, vaznių darbas pasidarė daug intensyvesnis, nors ir ne toks „matomas“. Kaip teismo vykdytojai, jie ir toliau dalyvavo visose žemės teismo darbo grandyse, tik knygas surašinėję paraštininkiai juos įkomponuodavo tiek į „notarinę“ (turtinių aktų fiksavimas), tiek į procesų (skundų įrašymas, apžiūros, bylinėjimasis) plotmę. Vazniai rečiau įvesdavo bajorus į turtinius sandėrius, tačiau jų įvedimo kvitai būdavo įrašomi notariniuose aktuose. Kita vertus, bajorų ikiprocesiniuose skunduose vaznių įvykdytų nusikaltimų vietos, nuostolių ar žaizdų apžiūros ir patvirtinimai irgi dažniausiai fiksuoti ne atskirai, o bajorų pareiškimų pabaigose. Vazniai taip pat dalyvavo ir žemiausios grandies – kuopos – teismų¹⁶ darbe, kur dažniausiai paliudydavo to teismo priimtus nutarimus savo kvitais, peraktuotais žemės ir pilies teismuose. Kartais

¹³ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Warszawa-Wrocław, 1982, p. 131.

¹⁴ *Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*, том 22: Акты Слонимского земского суда, Вильна, 1895, p. 148.

¹⁵ Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, pirmieji 1566 m. balandžio 23 d. įrašai: l. 1, 1v, 2 ir toliau.

¹⁶ Kuopa buvo žemiausio lygio teismas, skirtas dažniausiai nagrinėti vagystes. Ji sudarydavo artimiausios apylinkės (kelių kaimų) gyventojai, bajorai ir valstiečiai. Tokio teismo darbe dalyvaujantys pavieto vazniai dažnai būdavo bajoriškosios administracijos atstovais. Tik TLS kuopos teismų rinkimosi vietos nurodytos tiksliau – pavietų pakamariams nurodyta įkurti kuopos teismus visose vietovėse, maždaug lenkiškos mylios (7 km) spinduliu.

ir ten kildavę konfliktų ar apkalbų: taip 1566 m. rugsėjo 17 d. Kaune teisme stojo vaznys Laurynas Petraitis ir skundėsi Juozapu Vaitkevičiumi dėl to, kad rugsėjo 17 d. iškvietė jį į kuopą į arimą senoje sodybvietėje prie Lankesos upės, jo nuosavoje šlappievėje. Ten prieš bajorus jo žmoną Jadvygą nekaltai išplūsta, piktadare išvadino, po to ir antausiais aptalžė, ji net pargriuvo¹⁷; 1567 m. balandžio 19 d. žemės teisman atėjo vaznys Laurynas Petraitis ir skundėsi Mikalojumi Martynaičiu dėl to, kad šis balandžio 8 d., jam esant kuopos teisme Koplyčiose bajorų Jonušų, Šimkų ir Andriaus Jokūbaičių Votėnų prašymu, Mikalojus be priežasties prie bajorų jį apkalbėjo, neva neteisingai imąs [už paslaugas] po pusę kapos lietuviškų grašių. Tai bet kas matęs gali patvirtinti¹⁸.

Vazniams kliūdavo ne tik kuopos teismuose. Galima teigti, kad grasinimai vazniams (dažniausiai tik žodiniai) būdavo tiesiog jų darbo kasdienybė. Taip Kaune 1581 m. balandžio 13 d. teisme stojo vaznys Jurgis Andrijonaitis ir pareiškė buvęs pasiūstas teismo išieškoti skolos iš Jono Vydras, Kauno vėliavininko, priteistos Ivanovai Vinkovai – 385 kapų lietuviškų grašių¹⁹. Paklaustas vaznio, atvykusio su liudininkais bajorais, kur jam įsivesti už skolą, J. Vydra liepė jam su tuo daugiau neateiti, nes jam tai blogai baigsis²⁰. O 1567 m. balandžio 9 d. Kaune į teismą atėjęs vaznys Stanislovas Tošlykas skundėsi Motiejumi Zubu. Jis važiavo jo namų link su liudininkais bajorais, Kvileckio tarnautojais Andrejumi Mlodianovskiu ir Mikolajumi Babskiu, norėdami jam paduoti teismo šaukimus nuo žemionio Sebestijano Janovičiaus Aleksandrovičiaus, kad atvyktų į teismą 2 savaitės po šv. Velykų. Važiudami ton pusėn kovo 31 d. prie bajoro Jano Boguševičiaus namų gatvėje susitiko M. Zubą ir norėjo jam šaukimus atiduoti, bet šis nepanoro imti ir griebėsi kardo grasindamas vazniui, liepė vėliau nevažiuoti, norėjęs jam sveikatą sugadinti²¹. Dar vienas panašus smurtinis atvejis: 1589 m. birželio 7 d. vaznys Jurgis Vaitiekaitis pareiškė, kad šiandien jį siuntė žemės teisėjas J. Radošynskis kartu su Merkeliu Šukšta, davęs Šukštai Liaudboro šaukimą, rašytą nuo Songailos ir jo sutuoktinės, taip pat velionio Jurgio Deltuviškio raštą ir Čajevskių raštą, kad Liaudborui primintų bičiulišku būdu, kad pagal susitarimą Kasparui Sungailai velionio Deltuviškio raštai ir Čajevskių raštai būtų sugražinti. J. Vaitiekaitis su S. Šukšta atėjo į Liaudboro gospadą miestietės Telešienės

¹⁷ Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, l. 112.

¹⁸ Ten pat, l. 176v–177.

¹⁹ Kauno ŽTK Nr. 3 (1581–1583), VUB RS, f. 7, b. 28a, l. 319v.

²⁰ Ten pat, „поведил ми, иже непрохожай се до мене больш с теми увяжчими, бо возмешь от мене паксъ текум або и чим иньм“.

²¹ Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, l. 168.

namuose. Ten M. Šukšta pono teisėjo vardu pareikalavo, kad sutuoktiniai Liaudborai pagal susitarimą tuos raštus, paėmę iš M. Šukštos rankų, atiduotų Sungailai. Bet jis to daryti nenorėjo. Iš pradžių Liaudborienė, Kotryna Volodkevičiūtė, paėmė iš Šukštos du raštus – velionio Deltuviškio ir Čajevskių, atidavė juos Kasparui Sungailai į rankas. Nuo stalo pakilęs S. Liavdboras iš K. Sungailos rankų tuos du raštus jėga išplėšė. Sungaila iš karto tą faktą aktavo vazniui²². Kartais vazniai tiesiog tapdavo piktavalių gandų skleidimo iniciatoriais (ar aukomis?): Kaune 1589m. birželio 8 d. teisme stojo Vitebsko kašteliono Merkelio Zavišos tarnautojas Baltramiejus Solominas ir skundėsi vazniu Jurgiu Laurynaičiu, kad Vitebsko kaštelionas turintis tam tikrą žinią iš kai kurių asmenų, ypač iš vaznio Jurgio Vaitiekaičio, kuris pripažino, neva girdėjęs, kaip vaznys Jurgis Laurynaitis, būdamas teisme per Šv. Mykolą, 1588 m. rudenį, bajoro Jurgio Drogato namuose kalbėjo šitaip: žinok, Jurgi Drogate, jog aš girdėjau iš jo malonybės, kad jo malonybė tau grasina tokiu būdu, jog jei teise prieš tave nelaimėsiu, tada liepsiu tave užmušti arba padegti su namu. Prieš teismą stojęs vaznys J. Laurynaitis pareiškė apie tai nieko nežinąs ir to niekada iš Vitebsko pono [lūpų] negirdėjęs, ir J. Drogatui to nesakęs. Pats Drogatas to teisme nepripažino, tvirtino, kad niekada to nei iš Vitebsko kašteliono, nei iš jo tarnų negirdėjęs. Vaznys J. Vaitiekaitis irgi patvirtino nieko nežinąs²³. Dažnai vazniai būdavo kviečiami gaudyti ar atpažinti nuo šeiminkų pabėgusių valstiečių, konstatuoti vagysčių faktus ir įvykdyti teisingumą. Taip Kaune 1590 m. sausio 15 d. teisme stojo Stakliškių [!] pavieta valdovo valdinys Bartlamiejus Žydovonis ir pareiškė, kad jau ketvirtį metų, kai iš jo pavogtas rudas kuinas, plikas, kaire akim aklas. Dabar jis kuiną pamatė gatvėje, įkinkytą į roges. Jis prašė vaznio, teismas skyrė vaznį J. Dominikovskį. Vaznys atvyko į teismą ir pareiškė 1590 m. sausio 15 d. su Bartlamiejumi ir 2 bajorais liudininkais radęs kuiną Kaune, Didžiojoje gatvėje, įkinkytą į tuščias roges. Paklaustas atsiliopė kažkoks Saibutų bajoras. Bajoras atėjo dėl kuino į teismo kiemą, bet po to kažkaip nepastebėtas pabėgo. Teismas pripažino kuiną B. Žydovoniui ir jį jam atidavė²⁴. Kaune 1592 m. gegužės 30 d. vaznys J. Dominikovskis pripažino, kad tądien jis skirtas Jonui Rajeckui pagauti valdinį bėglį. Mikalojus Bulatas pabėgo iš jo Panemunės dvaro, dabar pamatytas Kaune. Kartu su dviem liudininkais bajorais jie pamatė bėglį Kaune, Didžiojoje gatvėje prie Adomo Sablovskio namo. Mikalojus turėjo arklį su vežimu. Paklaustas bėglys atsakė, kad jis buvo J. Rajeckio valdiniu,

²² Ten pat, b. 28, l. 414v–415.

²³ Ten pat, l. 441–441v.

²⁴ Ten pat, l. 221–221v.

bet dabar išėjo ir gyvena S. Liaudboro Sėmenio dvare Kauno paviete. Bėglys atiduotas teismo žiniai, J. Rajeckiui duotas kvitas su vaznio ir liudininkų parašais ir antspaudais²⁵.

Vazniai kaip valdžios atstovai. Notarinė vaznių funkcija

Vazniai paskelbdavo valstybinės valdžios pranešimus, padėdavo centrinės valdžios skirtiems pareigūnams: 1583 m. sausio 18 d. Kauno pavieto Virbalio apygardos vaznys Kasparas Dargis pareiškė buvęs paskirtas pilies teismo nuvykti į Vištyčio ir Paširvinčio dvarą su Kauno žemės raštininku Mykolu Sumoroku, ir nuvyko į tą dvarą, kur susirinko miestiečiai, vaitas, suolininkai ir valsčiaus gyventojai iš Vištyčio dvaro ir Paširvinčio valsčiaus. M. Sumorokas parodė ten buvusiam Vištyčio pareigūnui, paskirtam Rabštyno seniūno Severyno Bonaro, Kristupui Malskiui du raštus. Vienas raštas nuo jo pono, kitas priminimo, rašytas Vilniaus kašteliono E. Valavičiaus, kur rašoma, kad pagal jo ir Rabštyno seniūno susitarimą Vištyčio ir Paširvinčio dvarus jis perleistų Vilniaus kaštelionui. K. Malskis atsakė, kad jis viską pagal raštą atidavęs kašteliono įgaliotiniui tądien, 1582 m. gruodžio 20 d.; M. Sumorokas parodė savo naujiems valdiniams atveriamąjį E. Valavičiaus raštą, kur sakoma, kad jie ir toliau turi likti K. Malskio žinioje iki kito E. Valavičiaus nurodymo. Kadangi tuomet viso pilies teismo Kaune nebuvo, vaznio reliacija kašteliono nurodymu aktuota žemės teisme²⁶.

Viena svarbiausių notarinės vaznio funkcijos sudedamųjų buvo jo dalyvavimas paliudijant arba sudarant bajorų testamentus, turto dalybas arba jų registrus (kai bajoras mirdavo nesudaręs testamento). Pavyzdžiui, 1583 m. birželio 13 d. žemės teisme Kaune stoji žemionis Urbonas Jackaitis ir pareiškė, kad 1583 birželio 12 d., po brolio Andriaus mirties vaznys surašė jo daiktų registrą²⁷; Kaune 1588 m. birželio 24 d. žemės teisme stoji vaznys Jonas Matijošaitis ir pareiškė, kad žemionis Kasparas Stanislavaitis Kudrevičius parodė tėvo Stanislavo Kudrevičiaus testamentą ir prašė vaznį pridėti prie dokumento savo antspaudą, šis kaip ir pažadėjęs, nes tąsyk su savimi neturėjo antspaudu. Bet jo tėvas po testamento surašymo dar ar ne metus buvo gyvas bei sveikas ir neprašė pridėti savo antspaudu, todėl jo ir ne pridėjęs. Šiais žodžiais prieš teismą Jakūbas Pacevičius pripažino, jog vėliau, Stanislovui Kudrevičiui jau esant

²⁵ Kauno ŽTK Nr. 7 (1592–1593), VUB RS, f. 7, b. 30, l. 25–25v.

²⁶ Kauno ŽTK Nr. 3 (1581–1583), VUB RS, f. 7, b. 28a, l. 546v–547v.

²⁷ Ten pat, l. 695v–696v.

ligotam, jam pasakė, kad jeigu būtų paprašę, būtų antspaudą pridėjęs. Stanislovas į vaznio klausimą atsakęs, kad pridėtų antspaudą, kai to reikės²⁸. 1591 m. spalio 8 d. žemės teisme vaznys Jurgis Vaitiekaitis aktavo inventoriaus registrą (1591 m. spalio 6 d.) su savo ir ten buvusių 3 bajorų liudininkų parašais ir antspaudais. Tai velionio Baltramiejaus Nacevičiaus judamų daiktų ir kito turto surašymas, atliktas jo Sakų namuose prie Žeimių. Tai padaryta teismui liepus, pagal Jokūbo Vaitiekaičio prašymą įvedant jį į to dvarelio globą. Vazniui ir liudininkams atvykus į dvarą, tenykščiai šeimynykščiai valstiečiai paklausti, kur velionio žmona Barbora. Jiems atsakyta, kad ji jau kelios dienos išvykusi, pasiėmusi kai kuriuos daiktus, taip pat du jaučius bei karvę, viską išsivežė pas žemionį Liudviką Jonaitį. Atvykėliai nustatė, kad Barbora priklauso septintoji turto dalis, o 6 dalys – Jokūbui. Po to jie aprašė visą dvarą: pastatus, maisto atsargas, galvijus ir naminius paukščius, valstiečius ir kita. Registras įrašytas į teismo knygas, jo išrašas išduotas J. Vaitiekaičiui²⁹. Kaune žemės teisme 1592 m. sausio 15 d. vaznys Jonas Matijošaitis, taip pat žemionys Povilas Petraševičius ir vaznys Petras Lukoševičius Gecaudavičius, pareiškė buvę, kai 1591 m. lapkričio 14 d., ketvirtadienį, į Sėmenio dvarą atvyko pilies teismo teisėjas Grigas Boreiša ir Mikalojus Volodkovičius paimti globon velionio Ivano Andriejevičiaus Ilgovskio vaikų ir turtų. Tai fiksuota vaznio J. Matijošaičio kvite ir rejestre G. Boreišos ir M. Volodkovičiaus prašymu. Vaznys sakosi atvykęs į Sėmenį surašyti velionio I. Ilgovskio turto mirus ir jo žmonai Kotrynai Volodkovičiūtei, dabartinei Stanislovienei Liaudborienei. Toje ceremonijoje dar dalyvavo našlaičių seserų dėdė Kristupas Čajevskis. Atvykus į Sėmenio namus, prie Kotrynos kūno S. Liaudboras paklaustas, kur jo įdukros Ona ir Dorota Ivanovnos Ilgovskos, atsakė taip. Pasirodo, vakar, kai jis buvo išvykęs į Kauną parengti laidotuvių, dvare buvo įdukros su teta Galška Čajevska ir bajore Elžbieta Flerijonaite [prie savo motinos]. Ten pas jas atvyko LDK izdo raštininkas Andrius Ilgovskis su tarnais ir pagrobė jas dar iš patalo, ir nusivežė į savo Sėmenio dvarą. Tada atvykėliai pareikalavo, kad S. Liaudboras surašytų ir atiduotų Sėmenį su visais priklausiniais globėjams – G. Boreišai ir M. Volodkovičiui. Patėvis atsakė, kad jis pusę dvaro su viskuo leis surašyti, o pusės ne, nes turtą jam užstatu už 40 kapų lietuviškų grašių užrašė velionė žmona, o tam jis ir raštą su patvirtinimais turi, kurį ir parodė globėjams. Globėjai norėjo raštą panaikinti, bet patėvis atkirto, kad jei kas nepatinka, tegul jį šaukia į pavieto teismą. Tada globėjai ginčą dėl tos pusės nutarė atidėti ir prie vaznio surašytas pusės Sėmenio dvaro registras. Jį prieš

²⁸ Kauno ŽTK Nr. 5 (1588–1590), VUB RS, f. 7, b. 28, l. 167–167v.

²⁹ Kauno ŽTK Nr. 6 (1590–1592), VUB RS, f. 7, b. 29, l. 362v–364.

vaznį surašę, globėjai pasiėmė jį valdyti³⁰. Kaune 1566 m. rugsėjo 24 d. vaznys J. Venckaitis pareiškė, kad rugsėjo 14 d. bajorės Onos buvo paimtas į jos vyro Jurgio Jakovičiaus namus. Jis ten gulėjo beveik mirties patale ir, dalyvaujant bajorams liudininkams, vaznys jį klausė, ko šis norėtų iš vaznio. Bajoras pareiškė paliekantis žmonai Onai dvi tėvonijos dalis, pinigais suma – 20 kapų lietuviškų grašių, nes savo pinigus žmona įdėjo į tuos namus. Trečiąją tėvonijos dalį, visą judamąjį turta ir galvijus, jis paliekąs jai amžiams³¹. 1583 m. sausio 20 d. žemės teisme Mikalojus Sviderskis pareiškė, kad pagal uošvio velionio Mykolo Šembelio aprašą jį senatvėje laikė namuose Kaune. Matydamas jį nusenusių, pasiėmė vaznį Mikalojų Kudrevičių ir bajorus liudininkus, klausė to uošvio dėl judamojo turto ir pan. Turto užrašymas (1582 m. lapkričio 19 d.) vaznio M. Kudrevičiaus aktuotas pilies teismo knygoje, o dabar perkeliamas į žemės knygas³².

Dažniausiai vazniai savo kvitus įrašo patvirtindami nusikaltimų vietas ir padarytus nuostolius. Tai užgrobti ar nuniokoti žemės sklypai, sumuštųjų žaizdos, apiplėštųjų pagrobtų ar dingusių daiktų sąrašai. Kaune 1582 m. birželio 21 d. teisme stoji vaznys Stanislovas Jonaitis Monkevičius ir pareiškė tądien padavęs priminimo raštą ir jo kopiją su savo antspaudu Kaune, Jono Ivickio namuose pakamariui kunigaikščiui Kasparui Matuševičiui Giedraičiui – žemionio Jono Motiejaičio Volotkevičiaus ir jo žmonos Dorotos Vaitiekaitės skundą dėl to, kad juos sumušė pakamario Žemių dvaro valdiniai Mikalojus Biteika ir Jonas Šikšnius. K. Giedraitis raštus pasiėmė ir nurodė savo valdiniam terminą įvykdyti teisingumą – dvi savaites, nuo pirmadienio, t. y. nuo birželio 25 d., Žemių dvare³³. 1566 m. lapkričio 1 d. teisme vaznys J. Andrijonaitis skundėsi Kasparo Matušaičio Giedraičio valdinio Staniulio Nocevičiaus vardu, kad spalio 29 d., naktį iš sekmadienio į pirmadienį jam einant iš Vaitiekaus Michailovičiaus karčemos į Onos Vainaitės dvarą, kelią užstojęs Petro Voronos valdinys Pranas Aleknavičius ir jį nekaltai sumušęs ir sužeidęs. Vaznys patvirtino spalio 8 d. matęs Staniuliui išmuštus 5 dantis, dešinėje galvos pusėje kruviną žaizdą, ir tai prašoma į teismo knygas įrašyti³⁴.

1567 m. liepos 8 d. žemės teisme Laurynas Mykolaitis Pacevičius skundėsi vazniu J. Andrijonaičiu dėl to, kad liepos 2 d. važiuodamas iš Kauno aptikęs jį savo nuosavame miške kapojantį rąstus už valdovo Vigelių kaimo ribos, šis nežinia

³⁰ Ten pat, l. 724v–726.

³¹ Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, l. 117v.

³² Kauno ŽTK Nr. 3 (1581–1583), VUB RS, f. 7, b. 28a, l. 565v–567.

³³ Ten pat, l. 493v–494.

³⁴ Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, l. 125v–126.

kodėl trenkė jam į veidą ir pasiėmė jo arklį, pirkta už 5 kapas lietuviškų grašių, laikytą karo tarnybai, taip pat 2 kirvius. Nukentėjęs pasiskundė vazniui Jurgiui Mykolaičiui, kuris teisme pripažino liepos 3 d. matęs už valdos ribos nukirstą beržą³⁵. Kartais žaizdų aprašymai gana žiauroki: 1566 m. lapkričio 1 d. Kaune vaznys J. Andrijonaitis Vaitiekaus Michailovičiaus valdinio Jono Zygaivičiaus vardu skundėsi Motiejaus Kniazikovičiaus valdinio Kasparu Jurgaičiu Kepaliu dėl to, kad rugsėjo 30 d. jam esant karčemoje jį nekaltai sumušė ir sužeidė. Muštynių žymės spalio 4 d. parodytos J. Andrijonaičiui: paakyje mėlynė, ant dešinės krūtinės pusės nudegimų žymės ir ant dešinio kelio mėlynė. Incidento metu jam dingo namų darbo rūbas ir kepurė, pirkta už 4 grašius, juosta su pinigine, joje – 20 lietuviškų grašių grynais³⁶. Pasitaiko ir nužudymų liudijimų³⁷, žemės teismuose šiuo atveju dažniau kalbama apie galvažudinių baudų skyrimą. Taip 1591 m. sausio 10 d. Kauno žemės teisme Zacharijašas Fedorovičius, parodęs įgaliojimą, duotą jam Vitebsko vaivadaičio Stanislovo Kiškos, kuriuo šaukė žemionis Petrą ir Valentiną Vaitiekaičius Melagius [Мелокги], kurie neatvyko į teismą. Vaznys paliudijo šaukimo padėjimą jų Maišiagalėlės dvarelyje Kauno pavieta, patvirtintą Ukmergės generalinio vaznio Petro Peslios. Z. Fedorovičius skundėsi tais žemionimis, kad 1590 m. rugpjūčio 21 d. jie naktį užpuolė S. Kiškos Reniūnų kaimą, bajoro šarvuočio Jurgio Povilaičio Keturakio namus. Ten jie iškirto vartus, išvertė duris, o Jurgį taip sumušė, kad jis kitą dieną numirė. Kitą to kaimo bajorą šarvuočių Jokūbą Klimavičių, suradę Jurgio namuose, kur jis svečiavosi, irgi sumušė, jis nevaldo kairės rankos ir daug kitokių žaizdų gavo. Parodytas išrašas iš Ukmergės pilies teismo knygos (1590 m. rugpjūčio 22 d.), kur S. Kiška skundžiasi dėl to užpuolimo. Parodymų patvirtinimui rasti ir 3 liudininkai, du bajorai, trečiasis – Ukmergės vėliavininko Siesickio valdinys, patvirtinę ieškovų parodymus. Norėjo prisiekti ir velionio Jurgio tėvas Povilas Jonaitis ir brolis Stanislovas Povilaitis. Prisiekti norėjo ir sužeistas bajoras dėl savo žaizdų, bet atsakovai neatvyko. Teismas leido prisiekti paminėtiems asmenims. Jiems prisiekus, priimta

³⁵ Ten pat, l. 218–218v.

³⁶ Ten pat, l. 126.

³⁷ 1593 m. birželio 23 d. Kaune LDK išdininko Lukašo Mamoničiaus tarnautojas Martinas Piaseckis Virbalio miestiečio Mikolajaus vardu skundėsi vazniu Kasparu Dargiu dėl to, kad 1593 m. birželio 9 d. miestietis Mikolajus Matiejevičius su žmona Magdalena pakvietė K. Dargį apžiūrint užmuštą Mikolajaus posūnį, žmonos Magdalenos sūnų, kurio ji susilaukė su savo pirmu vyru. Užmuštojo vardas Baniulis Steponaitis. Vaznys apžiūrėjo kūną ir pasiėmė pinigus už tai, kvitą su apžiūros rezultatais turėjo aktuoti teismo knygoje, bet to nepadarė. Todėl Mikalojus pats aktuoja skundą ir M. Dargio kvitą, pasiima išrašą. Išsamiai aprašyti sumušimai ir dingę daiktai, mirusysis gulėjo miestiečio Povilo Žlebaičio namuose, žr. Kauno ŽTK Nr. 7 (1592–1593), VUB RS, f. 7, b. 30, l. 196–197].

nutartis – iš atsakovų S. Kiškai galvažudinės kaip už kalvį 30 kapų lietuviškų grašių, kuriuos S. Kiška atiduos žuvusiojo vaikams. Už sužeidimus bajorui priteisti 3 rubliai (300) lietuviškų grašių³⁸.

Vazniai turtiniuose ginčiuose

Kitas svarbus vaznių darbo baras buvo jų dalyvavimas ginčiuose dėl skolų. Pavyzdžiui, žemės teisme 1583 m. spalio 5 d. vaznys Mikolajus Stanislovaitis Kudrevičius pareiškė su žemioniu Petru Borevičiumi tądien ejęs pas sutuoktinius Stanislovą Diadkovskį ir Barborą Kryvkovską, buv. Stanisloviene Rūdnickienę, į miestiečio Ambražiejaus Barbero [Barzdaskučio] namą. Juos ten rado, ir P. Borevičius pareiškė likęs skolingas velioniui S. Rūdnickiui kvitu 12 kapų lietuviškų grašių, kuriuos jis S. Rūdnickiui atidavęs esant liudininkams. Bet S. Rudnickis skolos kvito tąsyk neatidavęs, nes su savimi neturėjęs. S. Rudnickis mirė neatidavęs skolos kvito. P. Borevičius prašė sutuoktinius Diadkovskius atiduoti kvitą. Jie atsakė, kad kvito 12 kapų grašių jie neradę, radę 14 kapų grašių skolos kvitą³⁹. 1566 m. liepos 3 d. Kaune vaznys Laurynas Petraitis pareiškė, kad per Sekmines bajoras Jurgis Petraitis jam esant atidavinėjo bajorai Barborai Staškovai skolą – 50 lietuviškų grašių už šienpievę, kurią jis buvo užstatęs Barbaros vyrui velioniui Stanislavui Nacovičiui. Ji tąsyk pinigų priimti nenorėjo, todėl Jurgis Petraitis, esant vazniui, ir birželio 6 d. Žemiuose atidavinėjo pinigus velionio Stanislovo sūnui Baltramiejui. Bet ir šis pinigų priimti nenorėjo⁴⁰. O 1588 m. birželio 17 d. vaznys Vaitiekus Petraitis pareiškė kartu su 2 liudininkais bajorais, kad 1588 m. gegužės 29 d. padavė žemės teismo priminimo raštą Žiez marių laikytojui ir to pavieto žemioniu Sebastijonui Pakošui Kauno pavieto Promežių dvare. S. Pakošo ten nebuvo, todėl raštą su liudininkais atidavė dvaro tįjūnui į rankas. S. Pakošu skundžiasi Kauno pavieto žemionė Sofija Nacovičiūtė Lukošienė Obrembska kartu su savo vaikais Jonu ir Mikalajumi, kurių ji susilaukė su pirmuoju vyru Matysu Jonaičiu Stanskiu, dėl pinigų, kuriuos užstatu liko skolingas velionis Naugarduko vaivada Ivas Gornostajus ir jo žmona Uljana Bogušovna Bogovitinoviča velioniui M. Stanskiui, 120 kapų lietuviškų grašių Promežių dvare Kauno paviete,

³⁸ Kauno ŽTK Nr. 6 (1590–1592), VUB RS, f. 7, b. 29, l. 36–38.

³⁹ Kauno ŽTK Nr. 4 (1583–1584), VUB RS, f. 7, b. 27, l. 98v.

⁴⁰ Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, l. 54–54v.

prie Peršaikos upės. Bet vaznio rašto gavėjas neatidavė ir šitaip pažeidė ALS⁴¹. 1590 m. birželio 22 d. vaznys Jonas Saibutas pareiškė, kad išvakarėse Kaune kartu su 2 liudininkais bajorais padavęs šaukimą į teismą miestiečio Motiejaus Skorkos namuose to pavieto žemioniui Kristupui Obecanovskiui dėl Simno ir Metelių vietininko Jonušo Eperyjašo skundo dėl iš jo pasiskolintų 336 lenkiškų auksinų. Vaznys paskelbė, kad abi ginčo šalys turės atvykti į Lietuvos Vyriausiąjį Tribunolą Vilniuje, praėjus dviem savaitėms nuo šaukimo įteikimo 1590 m. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad rašte pažymėta, jog vaznys šaukimus padavė neatluptus, viskuo atitinkančius, su data kitoje jų pusėje⁴².

Toks priekabumas dėl teismo šaukimų teisėtumo gana dažnas ir itin skrupulingas, dėl šaukimų ginčijasi ir patys vazniai: 1589 m. birželio 16 d. teisme Kaune vaznys Mikalojus Kudrevičius skundėsi dėl brolio Kasparo: 1588 m. kovo 24 d. mirė to pavieto žemionis, jų tėvas Stanislovas Michailovičius, o po jo mirties liko tėvoninis dvarelis su priklausiniais to pavieto Kudrevičių lauke prie Nevėžio upės. Ten gyveno iš tarnybos grįžęs brolis Kasparas, kuris viską pasisavino. Mikalojus tuo metu jau gyveno ne pas tėvą, o savo pirktame dvarelyje, iš kurio jis su vazniu J. Petraševičiumi ir liudininkais bajorais nuvažiavo pas Kasparą pasidalinti tėvoniniu dvareliu ir turtais. Kasparas lygiai pasidalijo tik dvarelio žemėmis, o dvaro pastatais ir judamuoju turtu pasidalinti nenorėjo. Teisman atvykęs K. Kudrevičius pareiškė lygių dalybų nedraudžiąs, tik neatiduos to, ką jam tėvas atskirai užrašė. Jis parodė tėvo raštą (1587 m. gegužės 25 d.), kur namų sklypas su visais pastatais užrašomas tik jam, atskiriant tai nuo vyresniojo Mikalojaus. Dar parodytas Stanislovo testamentas (1587 m. birželio 3 d.), kuris su „antspaudais, bet ant dviejų tik vaškas prilipintas, pačių antspaudų nėra“. Testamente tėvas ne tik patvirtina Kasparui minėtą dovanojimą, bet ir užrašo visą savo namų turtą. Apžiūrėjęs testamentą, M. Kudrevičius pasakė, kad „jis neteisėtas ir negaliojantis, nes du antspauduotojai neprikabinę savo antspaudų, o svarbiausia, pagal Brastos seimo 1566 m. nutartį visi dokumentai turi būti peraktuoti žemės teisme, kas nepadaryta“. Kasparas atsakė, kad testamentas nepaliudytas teisme todėl, kad jau labai sirgo, todėl jis liudininkais pasiėmęs žemės pateisėjį ir kitus bajorus liudininkus. O dėl 2 „netikrų“ antspauduotojų, tai ir be jų yra 4 asmenys, kurių antspaudai nekelia abejonių. Teismas nutarė: tėvo dvaro pastatų ir priesodybinio sklypo užrašymą sūnui atidėti į šalį, kaip neaktuotą žemės teisme ir paskelbti negaliojančiu. Dėl testamentą pripažinta, kad tėvas gali sūnui užrašyti

⁴¹ Kauno ŽTK Nr. 5 (1588–1590), VUB RS, f. 7, b. 28, l. 51–51v.

⁴² Ten pat, l. 759.

judamąjį turtą, dvaro valdų ir pastatų – ne. Todėl judamasis turtas turįs atitekti Kasparui, o dvarą ir jo pastatus reikia pasidalinti perpus⁴³.

Vaznių darbo nesėkmės

Gana dažnai vazniam nepavykdavo įvykdyti teismo nuosprendžių dėl pavienio ar kolektyvinio bajorų pasipriešinimo. Kaune 1592 m. sausio 23 d. vaznys Jonas Dominikovskis parodė savo ir bajorų liudininkų pasirašytą ir antspauduotą kvitą. Jame rašoma, kad vaznys su 2 bajorais liudininkais buvęs pakviestas pas Virbalio paseniūnį ir Ukmergės žemės pateisėjį Aleksandrą Valavičių 1592 m. sausio 16 d. į jo namus Virbalyje, kur susitarus atvyko žemionis Mikalojus Kraševskis ir pateisėjui parodė teismo šaukimą Krokuvos kaštelionui Severynui Bonarui iš Balicų, reikalaujant teisingumo iš valdovo miestiečio Mikalojaus Kerzos, kaltinamo pagrobus 3 arklius. Dar M. Kraševskis turėjo pretenzijų ir pateisėjui, reikalavo baudos rublio (100) grašių, nes per 4 savaites jam neleido įvykdyti teisingumo. Pateisėjis atsakė, kad jo vietininkas buvo pasiryžęs įvykdyti teisingumą M. Kraševskiui, bet dabar nemato reikalo to daryti, nes ieškovas, atsisakęs baudos, datą teisingumui įvykdyti pasiskyrė tądien. M. Kraševskis parodė išrašą iš Kauno pilies teismo knygų, (1591 m. liepos 31 d.), kur įrašytas skundas dėl M. Kerzos, kad šis sumušęs ir apiplėšęs piemenį. Po to stojo miestiečiai ir miesto vaitas Jonas Kraševskis, kurie pareiškė pavaduojantys M. Kerzą, nes šis dirba miesto sklypų sargu. Jei jis tikrai paėmė tuos arklius, būtų jiems atidavęs. Ieškovas parodė 1591 m. liepos 31 d. išrašą iš pilies teismo knygų, kur vaznys Kasparas Dargis pareiškęs, jog vaznį miestiečiai tądien pasiėmė tam, kad parodytų savo nutryptas šienpieves, kur dienas laukė Kraševskio, kuris ginčijosi su jais dėl pagrobtų arklių ir nutryptų pievų. Po to J. Kraševskis pareikalavo iš pateisėjo, kad miestiečiai gautų baudą už plėšimą su priedu. A. Valavičius išklaušė ieškovo skundą ir miestiečių atkirtį jam ir nutarė, kad arklius miestiečiai paėmė neteisėtai, todėl liepė juos sugrąžinti įkainojus nuostolius dvigubai. Terminas teisingumui įvykdyti paskirtas keturios savaitės po sausio 16 d.⁴⁴

1588 m. spalio 15 d. vaznys Jurgis Vaitiekaitis pareiškė, kad išvakarėse Kauno pakamario kunigaikščio Kasparo Matuševičiaus Giedraičio ir jo žmonos Žeimių pareigūnas Jokūbas Lošynskis, esant vazniui ir liudininkams bajorams, klaušė žemionį

⁴³ Ten pat, l. 498v–501.

⁴⁴ Kauno ŽTK Nr. 6 (1590–1592), VUB RS, f. 7, b. 29, l. 787–788.

Joną Motiejaitį Volodką [Volodkievičių], kuris buvo Kauno mieste, teismo name, kur posėdžiauja žemės teismas, ar jis nenorįs įvykdyti teisingumo – atiduoti pakamariui valstiečio Jokūbo Skerevičiaus su brolierais už 20 kapų lietuviškų grašių skolą, kaip buvo sutarta. Jonas atsakęs, kad čia jo neklaustų, o jei nori aiškintis, tegu atvažiuoja pas jį į namus. J. Lošynskis su vazniu ir liudininkais dar tądien nuvyko į J. Volodkos namus Kauno pavieto Ževelevičių lauke. Ten jie sutiko tik jo žmoną Dorotą ir jos klausė, ar jai vyras neliepęs atiduoti už skolą valstiečių tarnybos, ši atsakiusi nieko apie tai nežinanti. Tada nuvykta pas patį Jokūbą Skerevičių į jo namus Ževelevičių lauke, prie Lankesos upės. J. Skerevičius pareiškė atvykėliams, kad jo ponas nieko jam apie tarnybą pakamariui neminėjęs, tik liepęs jam atvykti į tarnybą jo dvare ateinantį antradienį. Atvykėliai laukė, bet J. Volodka nepasirodė. J. Lošynskis, pralaukęs iki sutemų, tai paliudijo vazniui ir išvyko iš J. Skerevičiaus namų⁴⁵. Kaune 1589 m. birželio 4 d. žemionis Jokūbas Išora su žmona Dorota Jurgaitė Miltoborzdevna, Jonas Lukošaitis Gineikis su žmona Elžbieta Jurgaitė Miltoborzdevna ir Dorotos seserėnas Valentinas Antonovičius Chabovskis pranešė, kad 1589 m. birželio 1 d. mirė jų motina, Valentino močiutė Galena Predslavovna Baltromiejevaja Miltoborzdevaja. Liko jos motininis Pavandenės dvaras Kauno paviete, esantis tarp valdovo Karmėlavos dvaro Turžėnų ir Svilėnų kaimų. Dabar viską turi paveldėti minėtos jos dukros (iš santuokos su J. Miltabarzdžiu) Dorota ir Elžbieta Jurgaitės bei jos anūkas V. Chabovskis. Prašoma žemės teismo duoti vaznį, kad paveldėtojai perimtų dvaro valdymą. Teismas davė Jurgį Vaitiekaitį ir bajorus liudininkus. Birželio 3 d. į teismą atvykęs vaznys pareiškė, kad tądien jis nuvyko į Pavandenės dvarą, kur rado sutuoktinius Mikalojų Stanislovaitį ir Oną Baltramiejaitę, kurie pareiškė, kad dvaras priklauso Onai, ir „smarkiai gynėsi“ neleisdami perimti jo valdymo. Atvykėliams teko grįžti nieko nepešus, taip vaznys įrašė į teismo knygas⁴⁶. Žemės teisme 1590 m. spalio 1 d. Kauno pastalininkis Petras Laurynaitis Šukšta skundėsi Merkeliu Stanislovaičiu Šukšta ir pavieto vazniu Rasmusu Jokūbaičiu dėl to, kad 1590 m. rugpjūčio 9 d. Stanislovas Šukšta, esant M. Šukštai ir vazniui, pardavęs jam, Petru, savo Apytalaukių dvarą, įvedė jį į tą valdymą. Bet po to sužinojo, kad vaznys R. Jakūbovičius Š. Šukštai adresuotą teismo šaukimą, kuriame jį skundžia M. Šukšta, padėjo tame pačiame dvare. Neva šaukimas įkištas į seno namo tarpdurį⁴⁷ prieš pačius namus. Bet apie tai vaznys nepasakė nieko nei Petru, nei jo šeimynykščiams. Tai jis padarė, matyt, susitaręs su Merkeliu, norėdamas

⁴⁵ Kauno ŽTK Nr. 5 (1588–1590), VUB RS, f. 7, b. 28, l. 312v–313v.

⁴⁶ Ten pat, l. 373–374.

⁴⁷ Ten pat, „у кганек дому старого“.

perkelti atsakomybę iš Stanislavo į Petro dvaro dalį. P. Šukšta, norėdamas sužinoti, kokie jo vardu gauti teismo šaukimai, siuntė pas M. Šukštą vaznį Jurgį Mykolaitį su liudininkais bajorais pasiklausti. J. Mykolaitis, atvykęs į teismą, pareiškė 1590 m. rugsėjo 21 d. buvęs su bajorais liudininkais bendrame Šukštų dvare Kauno pavieto Apytalaukių lauke. M. Šukštos namuose nebuvo, buvo tik gyvulių prižiūrėtoja Ona, kurios P. Šukštos tarnautojas Stanislovas Spolnevskis paklausė, ar čia į namelį, esantį priešais jų namą, įkištas koks teismo šaukimas. Ji atsakė nieko nemačiusi ir nežinanti, daugiau šeimynykščių nesimatė. Vaznys su S. Spolnevskiu atvažiavo ir rugsėjo 28 d., tada rado M. Šukštą ir paklausė jį troboje, bet šis užsidarė ir neatsakė, Ona ir Mikalojus atsakė nieko nežina⁴⁸.

Dalyvavimas globos byloje

Vazniai dalyvaudavo ir teisminiuose ginčiuose dėl nepilnamečių bajorų vaikų globos, dažnai patys būdavo tų bylų dalyviais. Kaune 1597 m. sausio 11 d. generalinis vaznys Mikalojus Kudrevičius pareiškė, kad 1595 m. spalio 26 d. žemės teismo sesijoje žemionių sutuoktinių Grigo Stanislovaičio ir Margaritos Martynaitės teisman pašaukti žemionys Kasparas ir Lukas Stanislovaitis Kudrevičiai dėl atidavimo globos, kurią jie prisiėmė mirus Francui Martynaičiui Kudrevičiui. Globoti jo brolių Lauryną ir visą jo turtą ėmėsi broliai Kasparas su Luku, dar įpainioję seserį Margaritą. Peraktuotas žemės teismo 1595 m. spalio 26 d. dekretas, kuriuo Kasparas ir Lukas nuo Lauryno globos nušalinami kaip netinkami, o Margarita Martynaitė su vyru – kaip globai nepriklausantys, globa paskirta Mikalojui Kudrevičiui. Bet M. Kudrevičius „užsiėmęs tarnyba savo krašto reikalais, be to, dar ir silpnos sveikatos“⁴⁹, tad prašo jį nuo to atleisti. Globėju jis rekomenduoja gerą ir garbingą žmogų, Kauno pilies raštininką Jurgį Gedgaudą. Teismas nusprendė, jog ir krašto teisė numato, kad blogi globėjai gali būti pakeičiami gerais, pamaldžiais ir tame pavieta gyvenančiais bajorais, nors ir ne kraujo giminėmis. J. Gedgaudo prašoma priimti globą, šis, M. Kudrevičiui prašant ir žemės teismui leidus, sutiko. Globos perėmimui duotas vaznys Kristupas Mogutas ir 2 liudininkai bajorai⁵⁰. 1588 m. birželio 18 d. žemės teisme Motiejus Laurynaitis

⁴⁸ Kauno ŽTK Nr. 6 (1590–1592), VUB RS, f. 7, b. 29, l. 147v–148.

⁴⁹ Ten pat, „будучы чоловеком забавным послугами речы посполитое, а к тому будучы ежо и здорovia неспособного“.

⁵⁰ Kauno ŽTK Nr. 8 (1596–1597), VUB RS, f. 7, b. 31, l. 788–789v.

įgaliojo jam atstovauti Mikalojų Dobkovičių, per kurią savo sesers vaikų Jadvygos, Jurgio, Motiejaus ir Onos Kasparaičių vardu skundėsi žemionimis Rymu, Valentinu ir Vaitiekumi Jonaičiais. 1584 m. rugsėjo 18 d. Motiejaus Laurynaičio žentas, tų vaikų tėvas Kasparas Dobkovičius paliko šį pasaulį. Po jo mirties našlė Agnieška, Motiejaus sesuo, persikėlė su vaikais gyventi pas brolių ir greitai irgi mirė. Po jos mirties liko vaikai, gyvenantys pas dėdę Motiejų, o globėjais pasiskelbė Rymas, Valentinus ir Vaitiekus, užėmę velionio valdas Kauno pavieto Romainių lauke, Vijūkuose ir nieko vaikų auklėjimui ir išlaikymui Motiejui neduoda. Atsakovai pareiškė, kad R. Dobkovičiaus dvarelių laiko užstatu, nes šis jam liko skolingas. Po ilgų ginčų teismas nusprendė, kad broliai valdo vaikų turtą neteisiškai, nesurašę turto, be inventorių. Todėl nuo globos ir Romainių dvaro valdymo Rymas ir Vaitiekus nušalinami. Jadvygos, Jurgio, Motiejaus ir Onos globa atiduodama Valentinui ir vaikų dėdei Motiejui Laurynaičiui. Perduoti globą pasiūsti du vazniai – Jonas Matijošaitis ir Mikalojus Kudrevičius⁵¹. O 1596 m. spalio 3 d. Kaune tas pats M. Kudrevičius šaukė į teismą brolių Kasparą Kudrevičių dėl to, kad šis, globodamas velionio Martyno Kudrevičiaus sūnų Lauryną Martynaitį, paėmė visą jo turtą ir nežinia kur jį padėjo. Teismas, išklausęs bylos šalis, suprato, kad M. Kudrevičius skundžiasi broliu Kasparu dėl neatidavimo daiktų, kuriuos šis paėmęs po Martyno mirties, o jie žemės teismo sprendimu buvo priteisti jo globai. Atsakovas atvykęs į teismą pareiškė visai nenorėjęs pasipelnyti ir pasirošęs viską atiduoti. Nuspręsta, kad atsakovas turi viską atiduoti M. Kudrevičiui, kaip teismo paskirtam Lauryno globėjui, ir skirta tam 4 savaitės⁵².

Kartais ne tik abejojama vaznių profesine kompetencija, bet jie kaltinami ir nesąžiningumu. 1590 m. spalio 1 d. žemės teisme stojo Laurynas Romaškovičius ir kartu su sūnumis Motiejumi ir Stanislovu kaltino Kauno pavieto vaznį Mikalojų Stanislovaitį Kudrevičių (būsimąjį pavieto generalinį vaznį) tuo, kad juos pasiekusi žinia, kai jie neseniai gavo išrašą iš pilies knygų, jog M. Kudrevičius, susitaręs su Kauno vaikiu Zybuliu Ganskopavičiumi, nusitaikęs į jų varganą turtą, lyg ir vykdydamas savo vaznio pareigas norįs juos finansiškai sužlugdyti⁵³. 1590 m. rugpjūčio 1 d. pasiuntė užpuolikus, Z. Ganskopavičiaus tarnus, į jų tėvoninį Būdlaukio sklypą to pavieto Romainių lauke. Ten buvo primušti L. Romaškovičiaus sūnūs ir jų motina (Lauryno žmona) Magdalena Stanevna, jo sūnūs ir kalėjiman pasodinti. M. Kudrevičius, būdamas Z. Ganskopovičiaus padėjėju ir neteisingai atlikdamas

⁵¹ Kauno ŽTK Nr. 5 (1588–1590), VUB RS, f. 7, b. 28, l. 74v–76.

⁵² Kauno ŽTK Nr. 8 (1596–1597), VUB RS, f. 7, b. 31, l. 460v–462v.

⁵³ Ten pat, „хотечы их до шатку зничит“.

savo vaznio pareigas, įrašė į Kauno pilies teismo knygas (be liudininkų) pareiškimą. Nukentėjusieji dėl to skundėsi teisme, bet pats L. Romaškovičius, Viešpačiui leidus ankantis ir nuskurdęs⁵⁴, tada skundo aktuoti žemės knygoje negalėjo. Jo sūnūs, sėdintys kalėjime, tuomet to pareikšti irgi negalėjo ir išrašo iš teismo knygų irgi gauti nespėjo. Dėl šių priežasčių, taip pat ir dėl silpnos sveikatos, jie kitame teisme skundo dar neperrašė, bet greitai tai padarys⁵⁵.

Vaznių darbo „efektyvumas“

Tenka pripažinti, kad ne visada vaznių darbas būdavo neefektyvus ar susijęs su kylančia grėsme jų sveikatai ar garbei. Neretai teisminiai ginčai ar pavedimai išsprendavo taikiai ar net galantiškai. Štai 1590 m. spalio 8 d. žemės teisme vaznys Jonas Matijošaitis pareiškė, kad 1590 m. spalio 6 d. su dviem bajorais liudininkais nunešęs raštą su antspaudu ir parašu (1590 m. spalio 3 d.), rašytą Punios seniūno Aleksandro Brynzos Nackio, paseniūniui Jurgiui Kavečynskiui, kad jis išleistų iš Kauno pilies kalėjimo paties A. Nackio pasodintą Mikalojų Stachovskį, valdovo *trukčasį*. J. Kavečynskis, gavęs raštą, iš karto su vazniu ir daug gerų žmonių nuėjo į pilį ir, paėmęs už rankos M. Stachovskį, išleido jį iš kalėjimo. Vaznio pareiškimo išrašas išduotas M. Stachovskiui⁵⁶. 1582 m. birželio 27 d. žemės teisme vaznys Mikalojus Stanislovaitis Kudrevičius pareiškė tądien perdavęs 1582 m. birželio 15 d. išduotą atvirąjį LDK kanclerio ir Vilniaus kašteliono Eustachijaus Valavičiaus raštą Jonui Vydrai, Kauno vėliavininkui, kuriame rašoma, kad Vilniaus kaštelionas vėliavininkui nurodo per 4 savaites nuo rašto įteikimo įvykdyti teisingumą byloje su Brastos žydu Lazariu Abramovičiumi, nes J. Vydra skundėsi juo Brastos pilies teisme, o O. Valavičius dar ir Brastos seniūnas. J. Vydra žydą laiko kalėjime jau 34 savaites, maisto neduoda ir bylos pagal savo kaltinimą galutinai išspręsti nenori. J. Vydra raštą perskaitė, o vazniui jo neatidavė ir pasakė, kad „aš ir be rašto turėjau važiuoti pas kaštelioną į Brastą dėl tos bylos. Todėl atvyksiu į Brastą pabaigti bylą su L. Abramovičiumi nevēluodamas“⁵⁷. Kaune 1589 m. birželio 17 d. vaznys Jonas Dominikovskis pareiškė, kad 1589 m. birželio 14 d. jis Jokūbo Voliano pavedimu

⁵⁴ Ten pat, „иж есть а навеженемъ Божым на очы невисны и к тому на маестности своей зубожоный“.

⁵⁵ Kauno ŽTK Nr. 6 (1590–1592), VUB RS, f. 7, b. 29, l. 328–328v.

⁵⁶ Ten pat, l. 234–234v.

⁵⁷ Kauno ŽTK Nr. 3 (1581–1583), VUB RS, f. 7, b. 28a, l. 532.

siųstas pas Punios paseniūnį Joną Zaleskį kartu su 2 liudininkais bajorais paklausti, kokie Žvirgždėnų valdiniai Punios pilyje į kalėjimą pasodinti. J. Zaleskis pareiškė, kad kalėjime pasodinti du valstiečiai iš Nėronių kaimo, vardu Povilas Martynaitis ir Andrius Mykolaitis Beinartas, kuriuos į kalėjimą pasodinti liepė Bunių seniūno Aleksandro Brinzos raštininkas Lukas Obrembskis. Jie sėdi kalėjime jau 1,5 savaitės, o sugauti buvo su 30 lentų. Kad jie nenusiųsti Volianui, tai jo kaltė, nes jis turėjęs teismo bylą Kauno žemės teisme⁵⁸. 1590 m. birželio 15 d. Kauno žemės teisme vaznys Razmusas Jokūbaitis pareiškė nuvykęs į pilies teismą pas paseniūnį Jurgį Kavečynskį kartu su Rymka Juknevičiumi ir liudininkais bajorais sužinoti, kur jo sūnus Jurgis Rymkavičius, kurį Rymkos brolis Povilas atidavė į kalėjimą 1589 m. Kauno paseniūnis pasakęs, kad jis ir dabar kalėjime, mat mieste kilo maro epidemija, todėl paseniūnis su laidavimu išleido kalinius namo. Bet J. Rymkavičius greitai sugrįžo ir toliau ten kali. To pareiškimo išrašas duotas R. Juknevičiui su pareigūnų antspaudais⁵⁹.

Vazniai – žemės teismo bylų dalyviai

Be įprastos ir dažnai nuobodokos žemės teismo kasdienybės jo knygoje aptinkami nutikimai, kurių pagrindiniai herojai yra ne besibylinėjančios šalys, o patys vazniai. Štai Kaune 1596 m. sausio 30 d. teisme stojo⁶⁰ žemės raštininkas Mykolas Sumorokas ir skundėsi vazniu Jonu Matijošaičiu dėl to, kad 1595 m. vasario 4 d. kažkoks Kristupas Klibakas iš Darsūniškių, apsiskelbęs Rogačiovo seniūno Romano Valavičiaus tarnu arba pasiuntiniu, atėjo į teismo namus ir priekaištavo visam teismui, taip pat ir jam, žemės raštininkui, primindamas išrašus, kuriuos reikia išduoti iš 1594 m. rudens sesijos knygų, kai teisėsi broliai Romanas ir Petras Valavičiai, taip pat ir patį bylos išrašą. O teisėsi Levas Rostovskis ir bendrasavininkiai su R. Valavičiumi ir kitais to dvaro įkeitėjais, ieškodamas teisingumo iš Lapių dvaro Ibėnų kaimo valdinių byloje dėl pagrobtų jaučių ir nesumokėjimo už arimą. K. Klibakas pareiškė, kad jis daug dienų laukias teismo išrašų, o raštininkas jų neišduoda. Šis atkirto, kad neaišku, ar turi įgaliojimą, ar reikalauja svetimų bylų išrašų. M. Sumorokas pasakė vien žodžiu netikįs, nes K. Klibakas – Darsūniškio miestietis, bet turi valakų ir Upytėje, Naujamiestyje, Vilniaus vaivados žemėje, taigi jau turįs du ponus.

⁵⁸ Kauno ŽTK Nr. 5 (1588–1590), VUB RS, f. 7, b. 28, l. 503v–504.

⁵⁹ Ten pat, l. 910.

⁶⁰ Kauno ŽTK Nr. 8 (1596–1597), VUB RS, f. 7, b. 31, l. 20–23v.

Apskritai gal jis koks šnipas, nes R. Valavičius neseniai buvo Kaune ir matėsi su M. Sumoroku, kuris nieko nesakęs, kad ką nors įpareigojęs paimti raštus, apie tai nė žodeliu neužsiminė nei raštininkui, nei jo „kolegoms“ žemės teismo nariams, nes „kiekviena byla surašyta ant aštuonių, devynių ar net dešimties lapų, dar ir abiejose pusėse, o kiekvienas Darsūniškio muzikas arba valstietis galėtų reikalauti dokumentų, nes tai rašyta dar anoje sesijoje“⁶¹. Nes teisme visi „čia dirba nuo ryto iki vėlyvo vakaro“⁶², jei neturi raštiško R. Valavičiaus įgaliojimo, turi atvažiuoti po dviejų savaitių, nes juk ir išrašą norisi gauti su žemės teisėjo antspaudu. Tą kartą K. Klibakas išėjo iš teismo ir išrašų nereikalavo, bet 1595 m. raštininkas sužinojo, kad dėl jo surašytas protestas, aktuotas pilies teisme, gavo ir vaznio patvirtinimą. Raštininkas šaukęs vaznį praėjusiais metais į rudens sesiją, tačiau ji neįvyko. Perskaičius šaukimą, reikalauta vaznio J. Matijošaičio, raštininkas prašė jį nubausti. Vaznys atvyko pavėlavęs ir prašė bylos nagrinėjimą atidėti. Po ginčų teismas leido vazniui pasisakyti, jis sakėsi tikrai 1595 m. vasario 4 d. girdėjęs, kai K. Klibakui raštininkas aiškinosi dėl išrašų neišdavimo. Jis pats savo pareiškimo kvito neparašė ir neskaitė, nes sirgo, jam jį perskaitė K. Klibakas, po to jis pasirašė ir antspaudavo. Tai vėliau buvo aktuota pilies teisme, turbūt K. Klibakas aktavo ne tai, ką buvo jam perskaitęs. Kvite netikslumų nedaug, bet savo naudai pareiškėjas vienus žodžius pažymėjo, kitus nutylėjo⁶³. Kadangi raštininkas turįs daug liudininkų, nes tada teismo troba buvusi pilna žmonių, o vaznys buvęs gudraus žmogaus apgautas, prašė jo nebausti labai griežtai. M. Sumorokas atsakė, kad vazniai tam ir skiriami, kad „gerai matytų ir girdėtų į abi puses ir teisybę liudytų nepraleisdami nė vieno žodžio“. Juk gudrus atsakovas arba bylinėtojas, išmetęs arba iškraipęs vieną žodelį, gali nemažai sau naudingų dalykų susigalvoti, „vaznys turi ne kampe sėdėti, o priekyje ir viską girdėti bei teisingai liudyti, nes dabar dėl to jam, raštininkui, nutiko dideli sunkumai ir nuostoliai“, nes jis šaukiamas į Lietuvos Vyriausiąją Tribunolą. Teismas konstatavo, kad žemės raštininkas vaznį šaukė dėl klaidos jo parodymuose, ką K. Klibakas išgavo dėl vaznio ligos ir senatvės, todėl skyrė Jonui 12 savaitių

⁶¹ Ten pat, „и не есть тежь речь безпечна sprawy чужые имунимента ляда кому отдават, бо естли бы такь кождый мужык и мещанин Дорсуншский тых прав потребовал, била бы потреба працы и трудности, бо каждая справа по девети, по осми, а другая и по десети картъ на обедве стороне писаных, а тежь то деяло се не на теперешних, але на прошлых рокох, и не моее sprawy, але того, хто на месьтцы моем писарском засажоный был“.

⁶² Ten pat, „и жь на кождый день от поранку до вечора на судех седечы, на кождую годину справъ и трудностей прибываеть“.

⁶³ Ten pat, „одно слова тые ж, а иначей их на свою реч натегаючы вывернул, а другие опустил и недоложыл, але власне так, а не иначей были на онь час мовеный“.

kalėjimo pilyje. Jei ieškovas dėl to klaidingo paliudijimo patirs nuostolių, jie bus išieškoti iš vaznio turto. J. Matijošaitis su nutartimi sutiko, tik prašė žiemą į kalėjimą nesiųsti, nes jis senas, o vaznio pareigų toliau eiti nenorįs ir jų žada atsisakyti artimiausioje pilies arba žemės teismo sesijoje, kad dėl to nepridarytų nemalonumų dar kam nors ar sau pačiam.

Kristupas Knezikavičius 1601 m. sausio 17 d. skundėsi Zacharijašu Beinartu, kad 1600 m. balandžio 6 d. Z. Beinarto valdinys Mikalojus Jonaitis K. Knezikavičiaus sklype Kauno pavieto Labūnavos lauke, Pakrėvių apyrbėje Kristupą sumušė ir aptalžė antausiais. Knezikavičius dar pranešė, kad 1600 m. sausio 21 d. Beinarto valdiniai Valentas Mykolaitis ir Stanislovas Jonaitis primušė jo vežiką Joną Vaitiekaitį Lankežerio apyrbėje Labūnavos lauke, taip pat pagrobė iš jo Knezikavičiaus arklį, pirkimą už 3 kapas lietuviškų grašių. Todėl reikalauta teisingumo iš Beinarto valdinių. Ieškovams atsakyta, kad Beinartas leidęs jiems įvykdyti teisingumą, bet jie nesutiko. Buvo parodytas išrašas iš pilies teismo knygų (1601 m. sausio 5 d.) su vaznio Razmuso Rakovičiaus paliudijimu. Reikalauta priesaikos, dėl jos kilo ginčai, o Knezikavičius pareiškė, kad čia pažeistas teisingumas ir parodė išrašą iš pilies teismo knygų, kur 1601 m. sausio 10 d. tas pats Razmusas kai kuriuos dalykus aprašo kitaip. Teismas konstatavo, kad „vaznys vienu klausimu paliudijo skirtingai – vienaip paliudijo Knezikavičiui, kitaip Beinartui“. Todėl paliepė bylos šalims šaukti į teismą patį vaznį. Kaip jis paliudys, to ir teismo išrašas bus pripažintas galiojančiu⁶⁴.

Apibendrinimas

Pavietų vaznių institucija, LDK įkurta ALS 1566 m., susiformavo iš prieš tai buvusių parinktųjų teisėjų teismų vižų. Įsteigus vaznio pareigybę, vižai buvo žemiausia teismo vykdytojų grandis, dirbusi valstybinių neteisminių arba privačių dvarų administracijose ir tik esant neatidėliotinai būtinybei pavaduodavo vaznius. Kiekviename paviete dirbo nuo kelių iki keliolikos vaznių. Jais galėjo būti bet kuris pavieto bajoras, turintis jame nekilnojamojo turto ir esantis nepriekaištingos reputacijos, o prieš tapdamas vazniu jis prisiekdavo. Vaznių reputacija būdavo nepriekaištinga, fiksuotas net atvejis, kai jam nebuvo namuose, patikėta jo žmonos parodymais⁶⁵. Vazniai buvo

⁶⁴ Kauno ŽTK Nr. 10 (1600–1601), VUB RS, f. 7, b. 33, l. 1292–1293v.

⁶⁵ Kaune 1566 m. spalio 19 d. teisme Mikalojus Juknavičius skundėsi Laurynu Boguševičiumi dėl to, kad 1565 m. gruodžio 12 d. iš ryto, jam medžiojant bajoro Grigo Petraičio šilelyje prie Želesos upės,

bendri ir pavieto žemės, ir pilies teismams. Iš pradžių juos skirdavo vaivada savo nuožiūra, vėliau vaivados vaznius skirdavo bajorų prašymu, išrinktus seimeliuose. Kiekvienas pavieto vaznys turėdavo savo prižiūrimą teritoriją, kurią ir aptarnaudavo. Tai buvo valsčius, apygarda ar panašiai, nors dažnai jo prižiūrima teritorija įvardijama tik pavietu. Vaznių skaičius nereglamentuotas, jų galėjo būti keli valsčiuje ar keliuose valsčiuose vienas vaznys, jiems netaikytas raštingumo reikalavimas, todėl knygose kartais praslysta informacija, kad jie nebuvo raštingi. Tik TLS įteisintas generalinis pavieto vaznys jau turėjo mokėti rašyti ir skaityti. Dešimties XVI a. antros pusės rankraštinių Kauno žemės teismo knygų medžiaga parodo, kad pavietų vazniai buvo pagrindinis, vykdomasis institucijos sraigtelis. Vazniai – svarbūs asmenys notarinėje teismo knygų dalyje, buvo pagrindiniai peraktuotojai, liudininkai ir teismo vykdytojai. Jų vaidmuo dažnai svarbiausias ir teismų bylose, jie dalyvaudavo ir pavieto žemiausios grandies – kuopų – teismų darbe. Be vaznių neišsiversdavo nė vienas teismo ginčas, jie buvo reikalingi ne tik padarytiems nuostoliams apžiūrėti, bet ir paliudyti dokumentus bei jų kopijų tikrumą ir pan. Kartu teismo knygose aptinkama ir nemažai „nestandartinės“ informacijos apie vaznius, apie jų darbo sunkumus ir kliūtis, jų luominės savimonės kibirkštis, pagaliau jie aktyviai veikė ir kaip paprasti bajorai – aktavo asmeninius dokumentus, teisėsi ir ginčijosi, skundėsi ir protestavo.

jis prie jo pribėgo, nekaltai primušė, sužeidė ir dar atėmė pilką zuikį. Jis nuvažiavo pasiskųsti vazniui Laurynui Petraičiui, bet šis tąsyk buvo seime Vilniuje, todėl žaizdas rodė jo žmonai Jadvygai, kuri turėjo tai perpasakoti grįžusiam vyrui. Vaznys teisme patvirtino, kad gruodžio 20 d. jo žmona mačiusi Mikalojaus žaizdas, žr. Kauno ŽTK Nr. 1 (1566–1567), VUB RS, f. 7, b. 26, l. 124v–125.

EVERYDAY MATTERS IN KAUNAS POWIAT
LAND COURT. POWIAT VOZNYS IN THE LATE 16TH CENTURY

Darius Vilimas

Summary

The institution of the powiat vozny (vaznys) established by the Second Statute of Lithuania had developed from the former function of the vizh (vižas) in the courts of selected judges. Following the introduction of the vozny function, vizhes were demoted to the lowest link of court executors employed by state-non-judicial or private estate administrations. The number of vozny in each powiat of the GDL ranged from several to a dozen and more. Any powiat nobleman of impeccable reputation who had immovable property in the area could be sworn in as a vozny. Voznys would serve in both powiat land courts and castle courts. At first they were appointed by the voivode's discretion, later voivodes would appoint vozny elected at sejmiks, based on the noblemen's request. Each powiat vozny had a certain territory for his supervision and service. This could have been a volost, a district, etc., though most often the territory assigned to a vozny was indicated as a powiat. The number of vozny was not regulated – there could be several vozny in a volost or a single vozny for several volosts and there was no literacy requirement to become a vozny. Only the vozny general of the powiat introduced by the Third Statute of the GDL was expected to be able to read and write.

Kaunas powiat was formed after the administrative reform of the GDL in 1565–1566. It stretched in a strip widening towards the southwest from Kėdainiai (Samogitia) in the north to Vyštytis in the south, was the smallest of all powiats in the Voivodeship of Trakai covering the area of around 6045 km². There is no available information on the appointment of the first vozny in Kaunas powiat. They might have been appointed together with the first composition of the post-reform land courts at the beginning of 1566 as it was the case in Slanim powiat where on 1 June 1565 eight powiat vozny were appointed. Inscriptions made by vozny themselves make up a small part of all the records in these books. It should be noted that as time went by and the work of court offices improved, vozny's work became more intense though less “noticeable”. As court executors they continued to participate in all stages of the land courts' activities, yet the clerks responsible for record keeping would incorporate them into both the “notarial” (recording of property-related acts) and the procedural (complaints, inspections, litigations) spheres.

The article analyses the work of powiat vozny, based on the oldest preserved books of Kaunas land court (10 books 1566–1601). Numerous examples from manuscript books of Kaunas powiat land court employed in the work (3699 inscriptions on 5824 folios in

the analysed books) revealed that powiat voznys were the key technical administrative cog in the institution of the land court. Voznys were important in the notarial block of court books indicated therein as the principal witnesses, executors, and officials responsible for statement preparation. Their role in court cases is often primary and they also participate in the work of the lowest link of powiat courts, namely company (kuopa) courts. Not a single court matter could have been solved without the participation voznys as they were required not only for the inspection of loss, but also for witnessing the authenticity of documents and their copies, etc. Moreover, court books contain a lot of “non-standard” information on voznys, including that describing the difficulties and obstacles they would face in their work, a spark of class-related consciousness as well as their activities as ordinary noblemen who work on personal documents, participate in litigations and arguments, file complaints and protests. The investigation of the activities of Kaunas powiat voznys opens new possibilities for the research of the land court as a noblemen’s institution.